

حقوق کودک بر بازی و تفریح در فضای مجازی به عنوان یک حق بنیادین بشری در پر تو نظریه زیگموند فروید

محمد مهدی سیدناصری^۱ / یگانه صوفیا^۲

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۶

کد مقاله: ۱۱۸۹-۲۴۰۱-JHVMN

چکیده

حق کودک بر بازی را می‌توان حقی فراموش شده قلمداد کرد. علی‌رغم آنکه از مهم‌ترین مصادیق حقوق اساسی کودکان می‌باشد، اما کمتر به ماهیت بنیادین آن پرداخته شده است. فلسفه‌ی روحیه تمایل به بازی از ابتدای آفرینش در وجود کودکان بنا نهاده شده و حق بر بازی یک حق انتخابی و مازاد نیست، بلکه در زمره حقوق اساسی و غیر قابل سلب قرار دارد و باید توجه ویژه‌ای به آن شود، زیرا سبب رشد و شکوفایی کودکان می‌گردد. در مقابل نادیده گرفتن آن منجر به آسیب‌هایی بس جبران‌ناپذیر و سلب آن از مصادیق نقض حقوق کودک است. مطابق با ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق کودک به ابعاد فرهنگی، هنری از جمله کلیه زمینه‌هایی که موجبات تفریح و آرامش و در نتیجه، پرورش خلاقیت‌های مناسب کودک را فراهم می‌آورد، اشاره شده و دولت‌های عضو، موظف به محترم شمردن و فراهم نمودن و توسعه بخشیدن چنین حقی شده‌اند. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، توصیفی - تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بررسی طیف وسیعی از اسناد و رویه‌ها و سایر آثار پژوهشی، مطالب، جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند. با توجه به فلسفه مفهوم و ماهیت بنیادین این حق و آثار آن در سلامت جسم و روان کودکان و تبعاتی که عدم رعایت آن در پیش دارد، توجه به این حق را به ضرورتی انکارناپذیر بدل نموده است و دولت‌ها می‌بایست با به رسمیت شناختن و احترام به آن در فضای آنلاین و برخط در جهت ارتقا و پیشبرد این حق بکوشند و با فراهم آوردن امکانات مناسب در فضاهای متعدد، اجرای آن را تحقق بخشند. و آگاهی‌رسانی و آموزش در جهت بازی‌های اصولی و هدفمند و جلوگیری از ترویج بازی‌های خشونت آمیز را در دستور کار قرار دهند و بر روند آن نظارت داشته باشند.

واژگان کلیدی: حقوق کودک، حق بر بازی، فریود، حقوق بشر، فضای مجازی.

^۱. مدرس دانشگاه، دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد دبی، دانشگاه آزاد اسلامی،

دبی، امارات. (نویسنده مسئول) sm.snaseri@gmail.com

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

yeganehsoufia@gmail.com

مقدمه

باتوجه به سرعت پیشرفت تکنولوژی‌های دیجیتال و نفوذ فضای مجازی^۱ در زندگی انسان‌ها، فرصت مقاومتِ جوامع در مقابل پدیده‌های جدید از بین رفته است و همه‌ی جوامع در مدت کوتاهی در مسیر جریان قرار گرفته و آن را می‌پذیرند و این همان روند جهانی شدن است که اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد. امروزه محیط دیجیتال چنان با زندگی انسان‌ها عجین شده است که در عرصه‌ی فرهنگ و ارزش‌ها، خود را به عنوان مبنایی‌ترین پایه و ستون شکل‌گیری نظام اجتماعی نشان می‌دهد و می‌توان گفت تکنولوژی‌های مدرن از مرزهای جغرافیایی گذشته و به عمق مرزهای ارزشی، فرهنگی و نظام‌های اجتماعی نفوذ کرده، تأثیر گذاشته و آدمی در مقابل این امر پویا و رونده راه فراری ندارد.

به عقیده‌ی بسیاری از کارشناسان یکی از مهم‌ترین اقشاری که در مواجهه با محیط دیجیتال در معرض خطرات و تهدیدات مختلف قرار دارند، کودکان هستند. امروزه اهمیت و تأثیر رسانه‌ها و سرگرمی‌های مجازی در شکل‌دهی افکار و رفتار کودکان تأثیری عمیق است که می‌تواند جوامع را تحت تأثیرات مثبت و منفی خود قرار دهد. هم‌اکنون دسترسی آزاد و آسان کودکان به دنیای اینترنت چنان افزایش یافته که ساختارهای اجتماعی جدیدی حول این فضا در حال شکل‌گیری است که موجب افزایش سرعت تغییرات و به هم خوردن نظم سنتی در آموزش و پرورش کودکان شده است. بازی از عوامل اصلی رشد و یادگیری کودکان می‌باشد و تجربه استقلال فردی، مهارت‌های اجتماعی و لذت ماجراجویی و هیجان را در آن‌ها ارتقاء می‌دهد. بر اساس ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق کودک به ابعاد فرهنگی، هنری از جمله کلیه‌ی زمینه‌هایی که موجبات تفریح و آرامش و در نتیجه، پرورش خلاقیت‌های مناسب کودک را فراهم می‌آورد، اشاره شده و کشورهای عضو، موظف به محترم شمردن و فراهم نمودن و توسعه بخشیدن چنین حقی شده‌اند. حق بر بازی از مصادیق مؤثر بر سلامت روان و جسم کودک است. حق کودک بر بازی را می‌توان حقی فراموش شده قلمداد کرد. علی‌رغم آن‌که از مهم‌ترین مصادیق حقوق اساسی کودکان می‌باشد، اما کمتر به ماهیت بنیادین آن پرداخته شده است. فلسفه روحیه تمایل به بازی از ابتدای آفرینش در وجود کودکان بنا نهاده شده و حق بر بازی یک حق انتخابی و مازاد نیست، بلکه در زمره‌ی حقوق اساسی و غیر قابل سلب قرار دارد و باید توجه ویژه‌ای به آن شود، زیرا سبب رشد و شکوفایی کودکان می‌گردد. در مقابل نادیده گرفتن آن منجر به

^۱. Cyberspace

آسیب‌هایی بس جبران ناپذیر و سلب آن از مصادیق نقض حقوق کودک است. پژوهش حاضر به تبیین مفهوم و چرایی فلسفه حق کودک بر بازی و سرگرمی با نگاهی ژرف و عمیق به عنوان حقوق انسانی و ابتدایی می‌پردازد و درصدد پاسخ به این پرسش است که توجه به فلسفه حق کودک بر بازی و سرگرمی، بنا به چه دلایلی ضروری و آثار آن بر سلامت جسم و روان آنان چگونه است؟ و تعهدات دولت‌ها در جهت شناسایی این حق بنیادین برای کودکان چیست؟ با توجه به فلسفه‌ی مفهوم و ماهیت بنیادین این حق و آثار آن در سلامت جسم و روان کودکان و تبعاتی که عدم رعایت آن در پیش دارد، توجه به این حق را به ضرورتی انکارناپذیر بدل نموده است و دولت‌ها باید با به رسمیت شناختن و احترام به آن در جهت ارتقا و پیشبرد این حق بکوشند و با فراهم آوردن امکانات مناسب در فضاهای متعدد، اجرای آن را تحقق بخشند. و آگاهی‌رسانی و آموزش در جهت بازی‌های اصولی و هدفمند و جلوگیری از ترویج بازی‌های خشونت آمیز را در دستور کار قرار دهند و بر روند آن نظارت داشته باشند.

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با بررسی اسناد، کتب و مرور مقالات علمی - پژوهشی مرتبط صورت گرفته است و به دنبال ارائه‌ی چارچوب منسجمی برای حمایت از حق بر بازی کودکان در محیط آفلاین و برخط است.

۱- روش شناسی پژوهش

روش تحقیق در این مطالعه، روش تحقیق کیفی است. تحقیق کیفی انجام عملی تحقیق در دنیای واقعی است و بسیار ظریف و عمیق مسایل را مورد شناسایی قرار می‌دهد. با استفاده از این روش می‌توان پیچیدگی مسئله‌های اجتماعی را شناسایی کرد. روش تحقیق کیفی، بیش از آنکه تعمیمی باشد، انعکاس دهنده مفاهیم ناشناخته است و در اکتشاف مسائل و نکات جدید در رابطه با موضوعات مختلف و حوزه‌هایی که کمتر بدان توجه شده و کمتر بسط داده شده است، کاربرد دارد. در تحقیق کیفی محقق ضمن توجه به دیدگاه‌های افراد مورد تحقیق می‌کوشد تا از دیدگاه‌های آنها آگاه گردد. در این روش پژوهشگر و افراد مورد تحقیق با هم رابطه متقابل برقرار می‌کنند و سرانجام این که برای جمع‌آوری داده‌های اصلی به گفته‌ها و رفتارهای قابل مشاهده افراد تکیه می‌کنند، اما در تحقیقات کمی فرآیندهای اجتماعی و ذهنی معمولاً پنهان و کشف نشده باقی می‌مانند و این همان چیزی است که تحقیقات کیفی قصد آشکار کردن آن را دارند.

۲- پیشینه پژوهش

محمد رضا رضایی والا و همکاران^۱ با بیان بررسی آسیب‌های شبکه‌های مجازی بر سبک زندگی کودکان و نوجوانان، به ویژگی‌های جوامع مدرن و تأثیر رو به رشد اینترنت در میان مردم اشاره نموده است و میزان تأثیر شبکه‌های مجازی بر زندگی نوجوانان و جوانان چه به صورت مثبت و منفی و نقش خانواده‌ها در کاهش آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های اجتماعی را مطرح نموده است. نویسندگان ضمن پرداختن به تاریخچه اینترنت و مفهوم آن و علل گرایش کودکان به اینترنت و پدیده اعتیاد اینترنتی در نوجوانان به پیامدهای آن اشاره کرده و در نهایت به موارد آسیب‌زا پرداخته اند. به نظر می‌رسد نگاه به این پژوهش صرفاً از منظر آسیب‌های اجتماعی بوده و در زمینه مفاهیم و مبانی حقوقی سخنی به میان نیآورده است.

همچنین سیدناصری و شاه‌محمدی^۲ در پژوهشی بیان داشته، گسترش لحظه‌ای محیط دیجیتال در ابعاد مختلف زندگی کودکان امروز ایفای نقش می‌کند. در کنار آن با افزایش استفاده از فضای مجازی که نقش موثری در تولید، انتشار و انتقال اطلاعات آموزشی و سرگرمی داشته است، سطح دسترسی به محتوای برخاسته از اقصای مختلف جامعه از جمله کودکان افزایش پیدا کرده است. در عین حال، این شرایط بستری برای محدود شدن یا نقض حقوق افراد علی‌الخصوص کودکان نیز ایجاد کرده است؛ زیرا کودکان امروز زمان زیادی را برای فعالیت‌های آموزشی، تفریحی و سرگرمی در اینترنت و محیط دیجیتال سپری می‌کنند و در معرض انواع خطرات و تهدیدات نیز قرار می‌گیرند. در این فضا، موضوع صیانت از حقوق کودک و نوجوان در فضای مجازی، مسئله‌ای در خور توجه است که باید از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان مورد حمایت ویژه قرار گیرد.

نیازپور^۳ و رضایی حومدین در پژوهشی به این مسئله که حق بر تفریح و سرگرمی تا چه اندازه می‌تواند بر آینده‌ی کودک اثرگذار باشد پرداخته‌اند و پیشرفت جامعه را در گرو توجه به حقوق

۱. رضایی والا، محمد رضا و دیگران، بررسی آسیب‌های شبکه‌های مجازی بر سبک زندگی جوانان و نوجوانان، مقاله ارائه شده در دومین همایش بین‌المللی و چهارمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ۳۰ آذر ۱۳۹۶.

۲. سیدناصری، محمد مهدی و شاه‌محمدی، طاهره، بررسی حقوق کودکان در دنیای دیجیتال، مجله علوم انسانی و اسلامی در هزاره سوم، دوره ۶، شماره ۲، پاییز ۱۴۰۱.

۳. Niazpour AH, Rezaei Homadin S. Analysis of Child Right to Pleasure and Entertainment. Studies of Psychology and Educational Sciences Journal. ۲۰۱۷; ۳(۱): ۷۵-۸۸. [Persian]

و تربیت کودک به عنوان منابع انسانی دانسته‌اند و اظهار داشته‌اند اگر کودک از حقوق خود برخوردار نشود، فرایند رشد روحی آن‌ها مختل می‌شود و این مسئله آینده جامعه را به خطر می‌اندازد. در نهایت توجه به حقوق کودکان در خصوص ایجاد تفریح و سرگرمی برای ایشان را ضروری عنوان نموده و گفته‌اند که کودک سخت به بازی نیاز دارد و ضرورت تحقق و ایجاد آن را حتمی دانسته‌اند.

فنازاد^۱ و پورسعید در پژوهشی دیگر به داشتن حق شادی برای کودکان پرداخته‌اند و تحقق آن را در گرو دسترسی به مراکز و تجهیزات تفریحی، سرگرمی، ورزشی و هنری دانسته‌اند و این مهم را یکی از شاخص‌های مهم توسعه یافتگی تلقی کرده‌اند. در واقع شاد بودن کودک را در گرو بازی، تفریح و سرگرمی دانسته‌اند. در راستای تحقق حق شادی کودکان، به فضاهای بازی در سطح شهر اشاره کرده و اختصاص فضای بازی برای کودکان را از عناصر اصلی شکل‌گیری این حق عنوان کرده‌اند.

۳- مفهوم شناسی

۳-۱- کودک

کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۱ خود اشعار می‌دارد: «از نظر کنوانسیون حاضر منظور از کودک افراد انسانی زیر ۱۸ سال است^۲، مگر این که طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود» با توجه به این تعریف می‌توان گفت کودک یعنی هر انسان زیر ۱۸ سال. البته تدوین‌کنندگان کنوانسیون حقوق کودک، استاندارد مطمئن برای تشخیص کودک از بزرگسال را تعیین نموده‌اند، اما با آوردن قید «مگر این که برطبق قانون مربوط، سن بلوغ کمتر باشد» به دولت‌ها اجازه داده‌اند تا به مصلحت خود سن دیگری را برای کودکی مشخص نمایند. پس ضعف در ابعاد مختلف جسمی، روانی، اقتصادی و اجتماعی، دولت‌ها و جامعه بین‌المللی را متعهد به حمایت از کودکان بنا بر ضعف‌های آنان در برابر خطرات احتمالی می‌کند (جلالیان، ۱۴۰۰: ۴۰۴). با توجه به تعریف کنوانسیون حقوق کودک، پایان کودکی همان ۱۸ سال تلقی شده است. پس دولت‌ها باید برای ایفای حق بر سلامت کودکان، علاوه بر اقدامات

^۱. Fanazad R, Poursaeid R. The Necessity of Recognition and Support of Children Right to Happiness in Domestic and International Legal System. Child Rights Journal. ۲۰۱۹; ۱(۳): ۱۹۱-۲۱۲. [Persian]

^۲. United Nations Convention on the Rights of the Child, ۱۹۸۹. Available from: <http://www.ohchr.org>

لازم در سطح ملی در عرصه بین‌المللی نیز فعال باشند تا کودکان از دوره کودکی، در همه جنبه‌ها، به سلامت عبور کنند. (ابراهیمی، مشرف‌جوادی، ۱۳۹۸: ۱۱۷)

۳-۲- فضای مجازی

با وجود توسعه‌ی فراگیر کاربرد و آثار فضای مجازی در سطوح مختلف زندگی بشری در عصر حاضر، تاکنون تعریف واحد و اتفاق نظری از این عبارت ارائه نشده است. با این حال می‌توان گفت فضای مجازی حوزه‌ی دیجیتال جهانی از شبکه‌های وابسته به هم و همچنین شبکه‌های تعاملی از جمله اینترنت و سایر شبکه‌های مخابراتی و پردازنده‌هایی است که برای انتقال، تولید یا حفظ و حذف اطلاعات گوناگون از آن استفاده می‌شود (سلامی، شهرام، زارع اسفیدانی، زهرا، حسنی، سحر، معتمدنژاد، رویا، ۱۴۰۱: ۵).

۳-۳- بازی و سرگرمی

در رابطه با بازی، تعاریف گوناگون و متعددی در زمینه‌های مختلف ارائه شده است اما اتفاق نظر و تعریف واحد و یکسانی مطرح نیست. از دیدگاه IPA که نام فعلی آن (انجمن بین‌المللی حق بازی برای کودکان) است؛ بازی، ارتباط، بیان و ترکیب فکر و عمل است که احساس رضایت و خشنودی کودکان را به دنبال دارد. در عصر حاضر می‌توان چنین استنباط و استدلال کرد که بازی به هرگونه فعالیتی اطلاق می‌شود (توتونچیان، سرشار، ۱۳۹۹: ۱۱۰) که توسط کودک و بدون اجبار شروع شود و به هدف لذت بردن ادامه می‌یابد که البته می‌تواند اهداف آموزشی را نیز در بر بگیرد. در واقع از بعد فلسفی، بازی یک فعالیت طبیعی و ضروری و ابزاری حیاتی به جهت سرگرم شدن کودک و رشد مهارت‌های وی و آمادگی پذیرش نقش‌های متفاوت در بزرگسالی می‌باشد^۱.

۴- فضای مجازی و سازوکارهای بین‌المللی در حمایت و صیانت از حقوق کودکان

در باب حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال سند راهبردی شورای اروپا (۲۰۲۲-۲۰۲۷) یکی از محیط‌هایی که اشاره نموده که دولت‌ها تا سال ۲۰۲۷ باید جهت حضور کودکان در آن ساسیت‌گذاری و قانون‌گذاری نمایند، زیست‌بوم متاورس است. متاورس^۲ جهان مجازی سه بعدی است که کاربران می‌توانند در آن از طریق آواتارها با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. این

^۱ Iranian Students' News Agency. Fostering a Creative Child requires Support and Education. ۲۰۲۰ [cited ۲۰۲۴ Jul ۱۱]. Available from: <http://www.isna.ir/amp/۹۹۰۷۱۶۱۲۰۵۴/>

^۲ Metaverse

جهان دیجیتال بر جنبه‌های گوناگونی از دنیای طبیعی اثرگذار است و بسیاری از علوم را در معرض مسائل متعددی قرار داده است. در این خصوص، علم حقوق نیز با ظهور متاورس با مسائل حقوقی بسیاری، که بر افراد با شرایط متفاوت مؤثر است، مواجه شده است. فارغ از مسائل حقوقی گوناگون مرتبط با متاورس، یکی از مسائل مهم، چگونگی جریان حمایت‌های مناسب از حقوق کودکان در متاورس است (شریعتی، زمانیان، خلیلی، ۱۴۰۰: ۶). گرچه این دنیای دیجیتال، مزایای متعددی برای کودکان دارد؛ از جمله استفاده کردن از آن به منزله بستر آموزشی و محیط‌های تعاملی و قراردادن راحت کودکان در معرض آموزش‌ها و مهارت‌ها مختلف. با این حال، این فناوری معایب و خطرات بسیاری دارد که توجه ویژه به کودکان را ضروری می‌سازد. از جمله این موارد قرار گرفتن کودکان در معرض آزار و اذیت سایبری یا محتوای نامناسب در این محیط است. همچنین در این سند از دولت‌های عضو می‌خواهد تا با تمسک به بسترهای حقوقی و قانونی عام، همچنین توجه به قوانین و مقررات خاص، بهره‌مندی از هوش مصنوعی و فناوری بلاک‌چین و تعریف و استفاده از ابزارهای ویژه جهت حمایت‌های جامع از کودکان در محیط متاورس در جهت حمایت از این قشر آسیب‌پذیر گام‌های محکمی بردارد.

همچنین در سند راهبردی شورای اروپا با محوریت حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال، حقوق کودکان در این محیط را دارای مصادیق متعددی قلمداد می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: حق بر آموزش، حق بر امنیت، حق بر بازی، حق بر حریم خصوصی و حق بر خورداری از حمایت‌های اجتماعی بعد از بزه‌دیدگی است که رابطه‌ای مستقیم با حق بر سلامت کودکان دارد. در همین راستا در قانون نمونه‌ی محافظت از کودکان در نسخه نهایی ژانویه سال ۲۰۱۳ در خصوص سلامتی در بند ۱ ماده ۳۵ این‌گونه اشعار می‌دارد که: باید از سلامتی کودک مراقبت شود، اعم از جسمی و ذهنی و روانی و احساس کودک. ، بنابراین سلامت روان و جسم کودک برای شکوفایی و رشد درخور توجه بسیاری است که دولت می‌بایست تمهیداتی در این خصوص در بخش غیر درمانی و درمانی در نظر بگیرد. در بخش غیر درمانی دولت می‌بایست رفتاری غیر تبعیض آمیز (ماده ۲ کنوانسیون حقوق کودک) و آزادی بیان و عقیده و آگاهی و فکر و آزادی عضویت در گروه یا انجمن (مواد ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵) و دسترسی به اطلاعات و آموزش (ماده ۲۸) و اقدامات قانونی و قضایی و حمایت از کودکان در برابر استثمار و خشونت (ماده ۳۲، ۳۴) و بهره‌مندی کودکان از استانداردهای زندگی را فراهم کند. در مواد ۵، ۱۸، ۲۷ کنوانسیون مذکور، تعهدات والدین و سرپرستان قانونی بیان شده است

و در همه‌ی موارد دولت موظف به یاری والدین و سرپرستان قانونی در انجام وظایف و مسئولیت‌هایشان می‌باشد. مطابق با ماده ۲۷ کنوانسیون حقوق کودک دولت‌ها عضو کنوانسیون باید کلیه امکانات برخورداری از زندگی سالم و مناسب کودک در همه ابعاد از جمله جسمی و روانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و ... را فراهم کنند. نتیجه حاصل این‌که در استفاده کودک از فضای مجازی بایستی به سلامت جسمی و روانی او توجه بسیاری شود، چرا که در شخصیت، رفتار و سلامت روان او تاثیرگذار است. در ماده ۶ کنوانسیون همچنین رشد و بقا را حق کودک قلمداد کرده و دولت‌ها را به رعایت و تضمین این حقوق موظف کرده است. حق بر سلامت کودک در این ماده به طور صریح مورد توجه قرار گرفته است. در راستای تضمین حق بر سلامت کودکان، والدین را نیز مسئول دانسته است تا اهتمام کافی در این زمینه داشته باشند. همچنین در تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته‌ی حقوق کودک سازمان ملل متحد مصوب سال ۲۰۲۱ میلادی نیز به لزوم رعایت حقوق کودکان در بهره‌مندی و استفاده از فضای مجازی توسط ارگان‌ها و نهادهای مختلف دولتی و خصوصی و نیز خانواده‌ها اشاره نموده است، این کمیته در مواد ۹۳ الی ۱۱۶ تفسیر عمومی شماره ۲۵ به طور کامل درباره‌ی اهمیت بالای حفظ حق کودک در برخورداری از لوازم و مراقبت‌های مقتضی جهت صیانت از حق بر سلامتی در ابعاد مختلف آن از جمله سلامت روان صحبت کرده است و ضمن مدنظر قرار دادن و تصریح منافع و فواید بسیار زیاد فضای مجازی در تامین سلامت کودکان در ابعاد مختلف منجمله سلامت روان، به ابعاد خطرناک و مضر این فضای در حمایت از این حق، وظیفه نهادها و اشخاص مختلف در جلوگیری و جبران خسارت بروز این مخاطرات اشاره کرده است.

در کنوانسیون حقوق کودک، چهار اصل عمومی مهم، که عبارت از اصل عدم تبعیض (ماده ۲)، اصل رعایت مصالح عالی‌ه کودکان (ماده ۳)، اصل حق بر حیات، رشد و بقا (ماده ۶)، و اصل حق بر شنیده شدن (ماده ۱۲) است، شناسایی شده و تمامی حقوق مندرج در کنوانسیون حول این چهار اصل عمومی در گردش است. در نظر تفسیری شماره ۲۵ نیز، در تمامی حقوق کودکان، چهار اصل یادشده مدنظر قرار گرفته است که باید به‌صورت ویژه مورد تفقد قرار گیرد. اصول چهارگانه‌ی کنوانسیون حقوق کودک، یعنی مواد ۲، ۳، ۶ و ۱۲ راهبردهایی هستند که اعمال دیگر مواد کنوانسیون حقوق کودک در حوزه‌ی دنیای دیجیتال باید در پرتوی آن‌ها صورت پذیرد. تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک باید در کنار دیگر تفاسیر عمومی، اسناد مصوب، روزهای گفتگوی عمومی و بیانیه‌های شفاهی و ماهوی کمیته حقوق کودک مورد مذاقه قرار گیرد. کماکان و پس از گذشت ۳ سال از تصویب این سند، اهمیت این تفسیر عمومی در

برجسته نمودن تفاوت محیطی است که در سال‌های اخیر حضور کودکان در آن پررنگ شده است. حقوق مورد اشاره در این تفسیر عمومی به تفصیل در تفسیر عمومی و اسناد تکمیلی کمیته‌ی حقوق کودک پیش‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند اما محوریت محیط دیجیتال، کمیته را بر آن داشت تا برای این محیط مبادرت به تکرار و تأکید بر این حقوق نماید. در دوران دیجیتال امروز، دوران کودکی هم‌زمان در محیط‌های آنلاین و آفلاین می‌گذرد، در صورتی که از حقوق کودکان در یک محیط حمایت نشود در محیط دیگر نیز حقوق آن‌ها به خطر می‌افتد. می‌توان راه حل را در مسئول کردن ارائه دهندگان و بسترسازان محیط دیجیتال دانست. به بیان دیگر، حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال هزینه‌ای اجتماعی است که فراهم‌آورندگان محیط دیجیتال، از شرکت‌ها گرفته تا والدین و سرپرستان کودک به آن می‌پردازند. بهره‌گیری از رهنمودهای کمیته‌ی حقوق کودک، به عنوان نهاد تخصصی حقوق کودکان در سطح جامعه بین‌المللی، می‌تواند در تضمین حقوق این دسته از اعضای خانواده‌ی بشری بسیار راهگشا باشد. در کنار این موارد، سند راهبرد شورای اروپا برای حقوق کودک (۲۰۲۲-۲۰۲۷) شامل تمرکز بر حقوق کودکان در محیط دیجیتال است که به تدوین چارچوب‌ها و سیاست‌های ملی دولت‌ها کمک می‌کند و نظریه‌های تفسیری و عملی برای اطمینان از احترام به حقوق کودکان آنلاین ارائه می‌نماید. آخرین اعلامیه کمیته وزیران از دولت‌های عضو می‌خواهد تا تلاش‌های خود را برای محافظت از حریم خصوصی کودکان در محیط دیجیتال و ترویج، از جمله، دستورالعمل‌های حفاظت از داده‌های کودکان در یک محیط آموزشی، که توسط کمیته مشورتی کنوانسیون ۱۰۸ تهیه شده است، تشدید نمایند.

۵- تعهدات دولت‌ها در حمایت و تضمین حقوق کودک در جهان بر خط

امنیت در معنای حقوقی به معنی فقدان خطر نسبت به جان، مال، عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه می‌باشد. امنیت از دیگر مؤلفه‌های حق بر سلامت کودک در بستر فضای مجازی است. از مهم‌ترین موارد تهدید کننده امنیت کودکان در فضای مجازی قرار گرفتن آن‌ها در معرض خشونت‌های مجازی می‌باشد که این امر ضمن این که سلامت روان آن‌ها را به شدت تهدید می‌نماید، امکان بهره‌مندی آن‌ها از این فضا را محدود می‌کند. کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۳۴ در خصوص حمایت از کودکان در مقابل پدیده هرزه‌نگاری و پورنوگرافی^۱ و استثمار جنسی، کشورهای عضو را مکلف به حمایت و انجام اقداماتی در سطح ملی و بین‌المللی دانسته است و

^۱. Pornography

در ماده ۱۹ حکومت‌ها را موظف کرده است تا با به کارگیری تمام توانایی‌ها و امکانات برای حمایت کودکان از سوء استفاده‌های جنسی، ذهنی و جسمی که در قبال رفتارهای سهل‌گیرانه و عدم مدیریت ایجاد شده است حمایت کنند. همچنین در ماده ۳۲ نیز از ممنوعیت استثمار و بهره‌کشی از کودکان سخن گفته است که نشان دهنده اهمیت حمایت از کودکان در چنین مواردی است تا سلامت جسم و روان کودکان به مخاطره نیافتد. اما بیش‌ترین مخاطرات متوجه دختران است اگرچه پسران نیز از این مخاطرات در امان نیستند.

فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در محیط دیجیتال مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، اداری و احتیاطی است. دولت‌ها باید مقررات داخلی خود را مرور و در صورت نیاز، مبادرت به بروزرسانی یا تقنین مطابق با حقوق مصرح در پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن (پروتکل در خصوص فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان و پروتکل در خصوص به کارگیری کودکان در مخصصات مسلحانه^۱) کنند. تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به منظور تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال است (سیدناصری، درویشی، ۱۴۰۲: ۲۱). از طرف دیگر، حمایت برخط (آنلاین) از کودکان می‌بایست با راهبردها و سیاست‌گذاری‌های جامع دولت‌ها همگام شود. دولت‌ها در نتیجه مکلف هستند نیازهای کودکان کمتر برخوردار یا در معرض خطر را برآورده ساخته و در صورت لزوم اطلاعات مناسب را در اختیار این دسته از کودکان قرار دهند. همچنین، به منظور هماهنگی میان‌بخشی و افزایش بهره‌وری، دولت‌ها باید نهادی را مأمور هماهنگ کردن سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولتی کنند. طبیعی است دولت‌ها وظیفه دارند برای تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال مبادرت به تخصیص منابع انسانی و مالی در این حوزه کنند، زیرا اثرگذاری تقنینی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم پوشش حداکثری کودکان است. از دیگر تکالیف مهم دولت‌ها در تحقق حقوق کودکان در محیط دیجیتال، همانا جمع‌آوری داده و پژوهش است. داده‌ها و پژوهش‌های به‌روز برای فهم آثار محیط دیجیتال بر کودکان و ارزیابی اثربخشی مداخلات دولتی بسیار اهمیت دارد. نهادهای حقوق بشری ملی مانند مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری موظف هستند وضعیت حقوق کودکان در محیط دیجیتال را پایش کرده و شکایات کودکان در مورد نقض حقوقشان را دریافت و بررسی کنند.

^۱. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography

همچنین در صورت وجود دیگر نهادهای پایش مستقل، نهادهای حقوق بشری ملی موظف هستند با این نهادها همکاری کنند. (حسینی، ۱۳۹۸: ۳۳-۵۹)

دولت‌ها همچنین مکلف هستند حقوق کودک در محیط دیجیتال را برای همه به طور عام، و برای اشخاصی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با کودکان در ارتباط هستند به طور خاص، اطلاع‌رسانی کنند. همچنین دولت‌ها باید برنامه‌های آموزشی برای کودکان، والدین، سرپرستان قانونی، عموم مردم و مسئولین را تسهیل کنند تا از این طریق دانش عمومی نسبت به فرصت‌ها و چالش‌های حقوق کودکان در محیط دیجیتال را ارتقا بخشند. جامعه مدنی شامل انجمن‌های کودکان و نیز سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه حقوق کودکان و محیط دیجیتال باید در توسعه، اعمال، پایش و ارزیابی مقررات، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به حقوق کودکان مشارکت فعال داشته باشند. خدمات و محصولات شرکت‌ها و مؤسسات تجاری از جمله شامل مؤسسات غیرانتفاعی، حقوق کودکان در محیط دیجیتال را به طور مستقیم و غیرمستقیم متأثر می‌کنند. در همین راستا بخش تجاری باید حقوق کودکان را رعایت کرده و در صورت نقض این حقوق، جبران خسارت مقتضی کند. دولت‌ها موظف هستند تضمین کنند که بخش تجاری تکالیف خود را ایفا می‌کند. در حوزه تبلیغات و بازاریابی تجاری، دولت‌ها موظفند مصالح عالی‌ه‌ی کودکان را در بالاترین اولویت قوانین تبلیغاتی و بازاریابی قرار دهند. دولت‌ها در نهایت موظف هستند سازوکارهای قضایی و غیرقضایی جبران خسارت مؤثر و متناسب برای نقض حقوق کودکان در فضای مجازی را در دسترس تمامی کودکان و سرپرستان قانونی آن‌ها بگذارند.

در حوزه داخلی نگرشی به قوانین فعلی حاکم در نظام جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که کلیات قوانین و مقررات موجود در نظام حاکمیتی می‌تواند حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار دهد. علاوه بر این حالت کلی، در برخی قوانین از جمله ماده ۲۸ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۳/۵ مجلس شورای اسلامی در راستای صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی مقرر شده است: «... دادگاه‌های ایران در موارد زیر نیز صالح به رسیدگی خواهند بود: جرایم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از هجده سال، اعم از آن که مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیرایرانی باشد.»

از اواسط دهه ۸۰ با فراگیری اینترنت، به صورت جدی‌تر به بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته شد. به نحوی که وزارت فرهنگ و ارشاد و مرکز رسانه‌های دیجیتال، پلیس فتا و سازمان فناوری اطلاعات اقداماتی ترویجی در این رابطه انجام دادند. در سال ۸۸

که قانون جرایم رایانه‌ای به تصویب رسید، بحث هرزه‌نگاری مرتبط با کودکان و نوجوانان در مواد ۱۴ و ۱۵ آن دیده شد و به دادگاه‌ها صلاحیت داده شد تا بتوانند با موضوعات مربوط به آن برخورد کنند. اما از آن‌جا که در این زمینه نقص مقررات‌گذاری و سیاست‌گذاری دیده می‌شد، مرکز ملی فضای مجازی از سال ۹۲ در گروه‌های کاری مختلف بحث صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی را در دستور کار قرار داد و سند صیانت از کودک و نوجوان در فضای مجازی را در سال ۹۵ در کمیسیون عالی محتوای این مرکز به تصویب رساند. با این وجود و به دلیل این که این سند در آن زمان به تصویب شورای عالی فضای مجازی نرسید و در صف تصویب باقی ماند، در سال ۹۷ و متناسب با شرایط، مورد بازنگری مجدد قرار گرفت و در نهایت در ۱۷ خرداد سال ۱۴۰۰ با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت شده، توسط شورای عالی فضای مجازی به تصویب نهایی رسید. مطابق این سند باید کلیه سکوها و ارائه‌دهندگان محتوا و خدمات فضای مجازی در مدت یک سال، نسبت به صیانت از داده‌ها، رده‌بندی و تفکیک محتوا و خدمات ویژه‌ی هر رده‌ی سنی از خدمات عمومی اقدام کنند و به موجب این مصوبه همچنین وزارتخانه‌ها مکلف شدند به شکل غیر انحصاری در رابطه با سکوها و خدمات صیانت‌شده برای خردسالان اطلاع‌رسانی کنند و هم‌هی نیازمندی‌های عمومی و ضروری کودک شامل موتور جست‌وجو و شبکه‌های اجتماعی و اپلیکیشن‌ها باید در محیطی امن در دسترس کودکان قرار دهند.

تدوین‌کنندگان به نه سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره کرده و در ادامه فعالیت‌های ایجابی خاصی را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کردند؛ از جمله‌ی این مسئولیت‌ها تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتواست که افزون بر برخی از وزارتخانه‌ها به بسیج، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان صداوسیما و وزارت ارشاد نیز واگذار شده است. به‌طور کلی می‌توان گفت ترویج امنیت محیط دیجیتال برای کودکان از این مهم ناشی می‌شود که در عصر تکنولوژی اینترنت ابزاری مهم است که می‌تواند در خدمت کمک به کودکان جهت دستیابی به حقوق خود از جمله حق آموزش و پرورش، حق آزادی بیان، آزادی تشکل و مشارکت کامل در زندگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باشد (حسینی‌اکبرنژاد، جواهری‌آراسته، ۱۳۹۹: ۱۱۳).

۶- حق بر سلامت کودکان در فضای مجازی

حقوق کودکان در فضای مجازی دارای مصادیق متعددی می‌باشد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: حق بر بازی، حق بر امنیت، حق بر آموزش، حق بر حریم خصوصی و حق بر خورداری از حمایت‌های اجتماعی بعد از بزه‌دیدگی، که رابطه‌ای مستقیم با حق بر سلامت روان کودکان دارد. در قانون نمونه‌ی محافظت از کودکان در نسخه نهایی ژانویه سال ۲۰۱۳ میلادی در خصوص سلامتی در بند ۱ ماده ۳۵ این‌گونه اشعار می‌دارد که: می‌بایست از سلامتی کودک مراقبت شود، اعم از جسمی و ذهنی و روانی و احساس کودک. بنابراین سلامت روان و جسم کودک برای شکوفایی و رشد درخور توجه بسیاری است که دولت باید تمهیداتی در این خصوص در بخش غیر درمانی و درمانی در نظر بگیرد. در بخش غیر درمانی دولت می‌بایست رفتاری غیر تبعیض آمیز (ماده ۲ کنوانسیون حقوق کودک) و آزادی بیان و عقیده و آگاهی و فکر و آزادی عضویت در گروه یا انجمن (مواد ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵) و دسترسی به اطلاعات و آموزش (ماده ۲۸) و اقدامات قانونی و قضایی و حمایت از کودکان در برابر استثمار و خشونت (ماده ۳۲، ۳۴) و بهره‌مندی کودکان از استانداردهای زندگی را فراهم کند. در مواد ۵، ۱۸، ۲۷ کنوانسیون مذکور، تعهدات والدین و سرپرستان قانونی بیان شده است و در همه‌ی موارد دولت موظف به یاری والدین و سرپرستان قانونی در انجام وظایف و مسئولیت‌هایشان می‌باشد (مظلوم زاده، جمال زاده، شهابی، ۱۴۰۰: ۴).

طبق ماده ۲۷ کنوانسیون حقوق کودک دولت‌ها عضو کنوانسیون می‌بایست کلیه‌ی امکانات بر خورداری از زندگی سالم و مناسب کودک در همه‌ی ابعاد از جمله جسمی و روانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و ... را فراهم کنند. نتیجه‌ی حاصل اینکه در استفاده کودک از فضای مجازی بایستی به سلامت جسمی و روانی او توجه بسیاری شود، چرا که در شخصیت، رفتار و سلامت روان او تاثیرگذار است. در ماده‌ی ۶ کنوانسیون همچنین رشد و بقا را حق کودک قلمداد کرده و دولت‌ها را به رعایت و تضمین این حقوق موظف کرده است. حق سلامت کودک در این ماده به طور صریح مورد توجه قرار گرفته است. در راستای تضمین حق بر سلامت کودکان، والدین را نیز مسئول دانسته است تا اهتمام کافی در این زمینه داشته باشند. همچنین در تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک ملل متحد مصوب سال ۲۰۲۱ میلادی نیز به لزوم رعایت حقوق کودکان در بهره‌مندی و استفاده از فضای مجازی توسط ارگان‌ها و نهادهای مختلف دولتی و خصوصی و نیز خانواده‌ها اشاره نموده است، این کمیته در مواد ۹۳ الی ۱۱۶ تفسیر عمومی شماره ۲۵ به‌طور کامل درباره‌ی اهمیت بالای حفظ حق کودک در

برخورداری از لوازم و مراقبت‌های مقتضی جهت صیانت از حق بر سلامت در ابعاد مختلف آن از جمله سلامت روان صحبت کرده است (هدایتی، ۱۴۰۱: ۱۴) و ضمن مدنظر قرار دادن و تصریح منافع و فواید بسیار زیاد فضای مجازی در تامین سلامت کودکان در ابعاد مختلف منجمله سلامت روان، به ابعاد خطرناک و مضر این فضای در حمایت از این حق، وظیفه نهادها و اشخاص مختلف در جلوگیری و جبران خسارت بروز این مخاطرات اشاره کرده است. امروزه در فضای مجازی از هر سه کاربر فعال آن یک نفرشان کودک است که تهدیدهای بسیاری برای کودکان در زمینه‌های مختلف وجود دارد که می‌توان از مهم‌ترین آنان به موارد زیر اشاره نمود:

- حوزه کلاهبرداری در اثر اعتماد بی‌پایه به کاربران فضای مجازی، به ویژه توسط کودکان؛
- حوزه خشونت از طریق بازی‌های کامپیوتری که روح و روان کودک را تهدید می‌کند؛
- حوزه فحشا و فساد که به نوبه‌ی خود بی‌بند و باری، پورنوگرافی و هرزه‌نگاری را در کودک افزایش می‌دهد؛
- حوزه استفاده از مواد مخدر و روان‌گردان‌ها و اعتیاد به فضای مجازی در اثر استفاده بیش از حد کودکان. (کاظمی، ۱۳۹۴: ۴)

۷- بازی‌های رایانه‌ای و آسیب‌های جدی بر حق سلامت کودکان

بازی از عوامل اصلی رشد و یادگیری کودکان می‌باشد و تجربه استقلال فردی، مهارت‌های اجتماعی و لذت ماجراجویی و هیجان را در آن‌ها ارتقاء می‌دهد. حق بازی از مصادیق مؤثر بر سلامت روان کودک در فضای مجازی است. با این وجود کودک را نباید با توجه به گسترش فضای مجازی و اینترنت و بازی‌های برخط که برخی از آن‌ها بر پایه جنگ و خشونت و آموزش‌های ناصحیح است رها کرد، زیرا سلامت روانی کودک را به مخاطره می‌اندازد و با آزادی کودک در تعارض است. امروزه استفاده از بازی‌های رایانه‌ای به بخش جدایی‌ناپذیر از زندگی کودکان و نوجوانان تبدیل شده است. اما پرداختن بیش از اندازه به بازی‌های رایانه‌ای توسط کودکان، مشکلات و آسیب‌های جدی جسمی و روانی بر آنان باقی می‌گذارد که آسیب‌های عمده جسمانی عبارتند از: درد گردن، انحراف در ستون فقرات، چاقی، ضعف در بینایی و فشار خون و ضربان قلب بالا و در بعد روانی و اجتماعی، کودک دچار افسردگی و اضطراب و عدم تمایل به مشارکت در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی و افت تحصیلی و گوشه‌گیری و انزوا و عدم حضور در جمع‌های خانوادگی به علت عدم اعتماد به نفس می‌شود. بنابراین اگر از فناوری مربوط به بازی‌های رایانه‌ای به‌طور صحیح استفاده شود اثرات مثبتی را خواهد داشت. اما

استفاده فزاینده از این فناوری، خطراتی را در پی خواهد داشت که سلامت کودکان را بیشتر در معرض تهدید قرار می‌دهد. والدین نقش مهمی در این زمینه دارا می‌باشند و باید برای حفظ سلامت و بهداشت روانی کودکان و نوجوانان و پیشگیری از آسیب‌های روانی آنان، با برنامه‌ریزی صحیح، استفاده از بازی‌های رایانه‌ای کودک را هدایت و کمک کنند و میزان بازی کودکانشان را کنترل کنند زیرا عدم برخورداری از سلامت روان از پیشرفت فرد و جامعه ممانعت می‌کند و عملکرد تحصیلی و متعاقباً شغلی افراد را مختل می‌سازد. همچنین باتوجه به این‌که امروزه بخش قابل توجهی از بازی‌های رایانه‌ای به صورت برخط می‌باشند (حسینی، ۱۳۹۸: ۳۳-۵۹)، که بهره‌مندی از آن‌ها مستلزم برخورداری از اینترنت پرسرعت است. چرا که در غیر این صورت انجام بازی به نحو صحیح صورت نخواهد گرفت و این امر منجر به از دست رفتن فرصت‌های لحظه‌ای بازی شده و چه بسا باعث باخت بازیکن شود که این امر می‌تواند موجب عصبانیت و پرخاشگری کودکان شود. در مواد ۱۰۶ الی ۱۱۱ تفسیر عمومی شماره ۲۵ حقوق کودک از حق بر بازی به عنوان یکی از حقوق منشعب شده از حق کودک بر انجام فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت نام برده شده است. طی این مواد، فضای مجازی به عنوان بستری که قابلیت معرفی و ارائه فرصت‌های مختلف برای تحقق این حق را دارد حائز اهمیت شمرده شده است اما در عین حال به دلیل رابطه نزدیک و غیرقابل انکار اثر فعالیت‌های تجاری بر محتوای اطلاعات مجازی به دولت‌های عضو توصیه مؤکد جهت حفظ امنیت و سلامت فضای مجازی در تولید محتویات سرگرم کننده برای کودکان شده است. (CRC/C/GC/۲۰، ۲۰۲۱)

۸- شناسایی حق کودک بر بازی به عنوان یک حق بنیادین و تعهدی بین‌المللی

مطابق با ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق کودک به ابعاد فرهنگی، هنری از جمله کلیه زمینه‌هایی که موجبات تفریح و آرامش و در نتیجه، پرورش خلاقیت‌های مناسب کودک را فراهم می‌آورد، اشاره شده و کشورهای عضو، موظف به محترم شمردن و فراهم نمودن و توسعه بخشیدن چنین حقی شده‌اند^۱. ۱۱ ژوئن ۲۰۲۴ میلادی برای اولین بار در تقویم مناسبت‌های بین‌المللی، ملل متحد روز بازی را گرامی داشت که در این مناسبت تاکید شد که کلیه انبای بشر اعم از کودکان به عنوان آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه یا بزرگسالان حق بر بازی دارند و در همین راستا تاکید

^۱ [https://unstudied.ir/iauns-forum/Identifying-the-right-to-play-as-a-child's-right-and-an-international-commitment-\(with-emphasis-on-commemorating-the-first-World-Day-of-Play-by-the-United-Nations\)-Dr.-MohammadMahdi-Seyed-Nasseri](https://unstudied.ir/iauns-forum/Identifying-the-right-to-play-as-a-child's-right-and-an-international-commitment-(with-emphasis-on-commemorating-the-first-World-Day-of-Play-by-the-United-Nations)-Dr.-MohammadMahdi-Seyed-Nasseri)

می‌نماید که بازی می‌تواند فرصت مناسبی برای تامین سلامتی و توسعه‌ی تاب آوری در مقابل مشکلات و تقویت دوستی و صلح باشد.

یازدهم ژوئن ۲۰۲۴ به عنوان اولین گرامیداشت روز جهانی بازی را می‌توان لحظه‌ای مهم برای نظام حقوق بین‌الملل کودک در نظر گرفت. در یازدهم ژوئن، جهان گرد هم آمد تا اولین روز جهانی بازی را جشن بگیرد که توسط مجمع عمومی ملل متحد جهت دفاع از نقش بنیادین بازی برگزار شد. این رویداد در نیویورک توسط یک گروه اصلی از دولت‌های عضو (بلغارستان، السالوادور، جامائیکا، کنیا، لوکزامبورگ و ویتنام) در کنار صندوق حمایت از کودکان ملل متحد (یونیسف)، یونسکو و بنیاد لگو برگزار گردید. در این نشست خانم کاترین راسل، مدیر اجرایی یونیسف دیدگاه‌های خود را درباره شناسایی حق بر بازی و اهمیت آن را ارائه و اشاره نمود که از نیازهای بنیادین کودکان ۳ تا ۶ سال، بازی است که نقش حائز اهمیتی در تقویت قوای جسمانی و عقلانی کودک دارد چرا که کودک ضمن بازی باید نقشی برای خود انتخاب کند (به‌طور مثال دکتر، خلبان و...). پس باید برای اجرای نقش در ذهن خود رفتار و حرکات و گفتار را تصور نماید، ابزار و وسایلی را به کار گیرد، ضمن بازی ملزم است تا مقرراتی که بازی را شکل می‌دهد به کار بندد و درباره‌ی قوانین بازی با همبازی‌ها توافق نماید، بنابراین از طریق تقلید الگوهای رفتاری دیگران رفتار و شخصیت خودش را شکل می‌دهد. او همچنین افزود: کودک به‌ویژه با بازی‌های دسته‌جمعی مبتنی بر همکاری، تعامل با دیگران را می‌آموزد و به ارزش کودکان دیگر که بی‌آن‌ها بازی مقدور نیست، پی می‌برد. این امر سبب ایجاد روحیه مسامحه و بردباری^۱ در کودک می‌شود و طبعاً هر بازی برای کودک نمی‌تواند واجد این آثار مثبت باشد؛ بازی‌های منفی (یعنی بازی‌هایی که خشونت، قانون‌گریزی، هنجارشکنی و...) را به کودک آموزش می‌دهد باید منع و آسیب‌شناسی شود. همچنین در این نشست خانم خانم لیلی‌گری نماینده یونسکو در نیویورک با اشاره به شناسایی حق بر بازی کودک افزود: او ابتکار مدارس شاد یونسکو را که بخشی از تلاش جهانی برای تغییر الگوی آموزش با اولویت دادن به شادی در یادگیری است و بازی‌هایی که برای کودکان طرح می‌شوند، باید واجد کارکردهای مثبت باشد و این گونه بازی‌ها را می‌توان «بازی مطلوب» نامید و ادامه داد که در حمایت از حقوق کودک، هنر به عنوان یک حق برای کودک شناخته شده، یکی از بهترین بازی‌ها برای کودک،

^۱. Tolerance

بازی با رویکرد هنری و یا در قالب‌های هنری (همچون مجسمه سازی، نقاشی، تئاتر) است. (حسینی اکبرنژاد، جواهری آراسته، ۱۳۹۹:۱۱۰)

جهت شناسایی این که کلیه کودکان، با هر پیشینه و در هر سنی، دارای حق بازی هستند. از این حق به حاشیه رفته، اغلب به عنوان حق فراموش شده یا نادیده گرفته شده یاد می‌شود. با این حال، دهه‌ها تحقیق و پژوهش نشان داده است که بازی برای رشد و سلامت کودکان بسیار مهم است. در پژوهشی که توسط خانم «نوامی لات» که یکی از پژوهشگران شناخته شده در این حوزه در دانشگاه آکسفورد انجام شده است، چهار مولفه مهم در باب حق بر بازی کودکان را مطرح نموده است مانند: ۱- محیط بازی؛ شرط داشتن محیط بازی برای کودکان دارای دو مولفه است: کودکان هم به فضای فیزیکی و هم به فضای ذهنی و روانی نیاز دارند تا از حق بازی خود برخوردار شوند، ۲- زمان بازی؛ بدون زمان بازی، کودکان نمی‌توانند از حق بازی خود برخوردار شوند، ۳- پذیرش بازی؛ این عنصر شامل نیاز به تضمین پذیرش گسترده حق بازی کودک می‌باشد، ۴- حق بر آگاهی از حقوق مرتبط با بازی؛ اصول موجود در کنوانسیون حقوق کودک به یکدیگر وابسته، غیرقابل تقسیم و مرتبط هستند (برابر تاکید ماده ۵ اعلامیه و برنامه اقدام وین) بنابراین، اجرای حق بازی مستلزم اعمال و شراکت با سایر حقوق کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد است. معهدا، در عمل، کماکان کودکان با موانع مهمی برای برخورداری از حق خود برای بازی مواجه هستند. کودکان در فضاهای عمومی ناخوشایندی قرار دارند، چرا که مناطق اطراف منازل و مدارس آن‌ها به گونه‌ای طراحی شده که خودروها در اولویت قرار داده می‌شوند. تصویری چون کودکان به عنوان افراد قشری آسیب‌پذیر در صورت بازی کردن در فضای بیرون یا افرادی بیش از حد مزاحم، موجب شده که اغلب آن‌ها را در داخل خانه و دور از محیط‌های بازی در فضای باز، نگه دارند، یک باور اشتباه وجود دارد که بازی فقط برای کودکان کوچکتر صدق می‌کند. زمان بازی آن‌ها به دلیل رقابت فزاینده برای جلب توجه و اوقات فراغت از بین می‌رود و جدی بهره‌برداری نمی‌شود. در مواردی، بازی به عنوان یک فعالیت بیپرده و اتلاف وقت کودکان در نظر گرفته می‌شود. فضای مجازی برای آن‌ها در حد ضعیفی ساماندهی شده و پرسش‌های زیادی را پیرامون محیط بازی امن کودکان شکل داده است. فشارهای فزاینده والدین و سرپرستان نیز مانعی برای بازی کودکان می‌باشد. در همین راستا کمیته‌ی حقوق کودک ملل متحد در نظر تفسیری شماره ۲۵ مصوب ۲۰۲۱ میلادی خود با موضوع حقوق کودک در محیط دیجیتال درباره‌ی حق بر بازی کودک در محیط دیجیتال اشاره می‌کند و دولت‌ها را مکلف به رعایت این حق بنیادین کودک می‌نماید و همچنین اشاره می‌کند

که محیط دیجیتال باعث افزایش حق کودکان در فرهنگ و اوقات فراغت و بازی می‌شود که برای رفاه و رشد آنان ضروری است. کودکان در هر سنی از طریق درگیر شدن با طیف گسترده‌ای از محصولات و خدمات دیجیتال، به انتخاب خود، لذت و علاقه و آرامش را تجربه کرده‌اند، اما نگرانند که ممکن است بزرگسالان اهمیت بازی دیجیتال و نحوه‌ی اشتراک آن را درک نکنند. کشورهای متعهد باید اطمینان یابند که ارتقای فرصت‌های فرهنگی، اوقات فراغت و بازی در محیط دیجیتال با ارائه گزینه‌های جذاب در مکان‌های فیزیکی محل زندگی کودکان تعادل دارد. به‌ویژه در سال‌های اولیه، کودکان عمدتاً از طریق بازی، شامل حرکت بدنی و تعامل مستقیم رودررو با سایر افراد، به زبان، هماهنگی، مهارت‌های اجتماعی و هوش هیجانی دست می‌یابند. برای کودکان بزرگتر، بازی و تفریحاتی که شامل فعالیت‌های بدنی، ورزش‌های گروهی و سایر فعالیت‌های تفریحی در فضای باز است، سلامتی و همچنین مهارت‌های عملکردی و اجتماعی را فراهم می‌کند. ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق کودک به یکی از بنیادی‌ترین جنبه‌های کودکی یعنی بازی و تفریح اشاره می‌نماید که هر کدام از این مولفه‌های مندرج در این ماده در ارتقای کیفیت زندگی کودکان و سلامت روان آن‌ها بسیار حائز اهمیت هستند. مولفه اول؛ «حق کودک به استراحت» است که شامل داشتن فرجه کافی از کار، آموزش و یا هرگونه فعالیتی است مستلزم تلاش ذهنی یا فیزیکی کودک است. مولفه دوم به «حق داشتن اوقات فراغت» می‌پردازد؛ که به معنی حق داشتن زمانی برای تفریح، بازی یا آسودگی است. مولفه سوم «حق کودک به بازی» است؛ که به هر فعالیتی اطلاق می‌شود که توسط خود کودکان آغاز می‌شود، جهت می‌گیرد و سازماندهی می‌شود. در آخر، ماده به "حق کودکان برای تفریح و سرگرمی" اشاره می‌کند که مواردی همچون شرکت در گروه‌های ورزشی، هنری و غیره را در برمی‌گیرد. لازمه تحقق ماده ۳۱، عامل بودن کودک در تمامی موارد فوق است، بدین معنی که کودک می‌بایست در شروع و ادامه هر کدام از مولفه‌های ذکر شده حق انتخاب آزادانه داشته باشد. همچنین، در تفسیر ماده به این تاکید شده است که کلیه‌ی کودکان، فارغ از جنسیت، مذهب، قومیت، محل زندگی، توانمندی و غیره حق دارند از حقوق ذکر شده در زندگی بهره ببرند. (Naomi Lott, ۲۰۲۴: ۱۳).

نتیجه گیری

در دو دهه گذشته کلیه ابعاد زندگی بشر، تحت تأثیر پیشرفت‌های شگرف تکنولوژی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات قرار گرفته است. زندگی کودکان که به دلیل حضور زیاد و زود هنگام در محیط دیجیتال «بومیان دیجیتال» نامیده می‌شوند نیز به دنبال این پیشرفت‌ها دچار دگرگونی‌های بی‌سابقه‌ای شده و سرگرمی‌های دیجیتال نقش مهمی در آن یافته است. باید توجه کرد که در این فضای بی‌انتهای و پرسرعت خطرات بسیاری کودکان را تهدید می‌کند و شرایطی فراهم می‌شود که حقوق آنان نقض یا محدود گردد. در نتیجه توجه به تکالیف دولت‌ها در حمایت و صیانت حقوق کودکان و رعایت حق بر سلامت کودکان در سطح بین‌المللی و داخلی ضروری است. یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های حق بر سلامت، حق بر سلامت روان است که از مهم‌ترین مصادیق حقوق کودکان می‌باشد و عوامل مختلفی در تهدید یا تحقق این حق کودکان مؤثرند که فضای مجازی یکی از آنهاست. حق بر سلامت، حق بر آموزش، حق بر امنیت شخصی و حق بر تفریح و سرگرمی، حقوق ملازم با رشد و تعالی کودکان است که در عصر تکنولوژی به شدت با محیط دیجیتال مرتبط است.

فضای مجازی امروزه به عنوان یک حق و نیز ابزار تحقق سایر حقوق از جمله آزادی بیان و مشارکت و آموزش مورد شناسایی و حمایت قرار گرفته است. از منظر حقوقی و در سطح بین‌المللی نیز اسناد و اقدامات مهمی در صیانت از حقوق کودکان به چشم می‌خورد. یکی از مهم‌ترین اسناد حقوقی در این زمینه، پیمان‌نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد است که در سال ۱۹۸۹ به تصویب رسید. در سال‌های بعد و با پیشرفت اینترنت و رسانه‌های دیجیتال این سند حقوقی مورد بازنگری قرار گرفت و برای حمایت از حقوق کودکان و جلوگیری از تضييع حقوق آنها در محیط مجازی و دیجیتال مفاد جدیدی به آن افزوده شد. از جمله مفاد جدید این پیمان‌نامه اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان، تعیین ناظرانی برای مناسب‌سازی مطالب و محتواهای ارائه‌شده از سوی شرکت‌های رسانه‌ای برای کودکان زیر ۱۸ سال و ... است.

در باب اهمیت ماده ۳۱ باید دانست که کودکی که فرصت استراحت، تفریح، سرگرمی، بازی و شرکت در فعالیتهای فرهنگی و هنری را داشته باشد، کودکی خلاق، لایق، پراکنگیزه، و دارای

سلامت روان خواهد بود. بازی و سرگرمی جزو ضروری و لاینفک زندگی کودکان بوده و عامل حیاتی برای سلامت و بهزیستی کودکان، رشد خلاقیت، تصویرسازی ذهنی، خودباوری، عزت نفس، مهارت‌های شناختی، فیزیکی، هیجانی و اجتماعی آنها به شمار می‌رود. با وجود کلیه آثار مثبت بازی در رشد و سلامت کودک، نباید فراموش کنیم که اهمیت بازی در وهله اول به ارزش ذاتی آن است، به این معنی که اهمیت بازی برای کودکان از جهت لذتی است که به کودک می‌دهد و نباید صرفاً به عنوان ابزاری برای آموزش یا سلامت کودک در نظر گرفته شود. در بیشتر مواقع با اندکی توجه و تلاش می‌توان شرایط لازم برای بهره‌مندی کودکان از حقوق اشاره شده در ماده ۳۱ را به راحتی فراهم نمود. کودکان ما «امروز» نیاز دارند که خوب زندگی کنند و به حقوقشان احترام گذاشته شود. حمایت از مصالح عالیه کودکان، مهم‌ترین مبنای حقوق کودک و ابدیت بخشیدن به حق دارا بودن از حق برای کودکان از مهمترین اهداف خاص نظام حقوق بین‌الملل کودکان در عصر پدیده‌های تکنولوژیک است. امید است که با به رسمیت شناخته شدن بیشتر حق بر بازی کودکان، نهاد خانواده، مدارس و جوامع محلی از این که کودکان، دوران کودکی لذت‌بخشی داشته باشند، دفاع کنند و محیطی را ایجاد نمایند که هم پذیرنده و هم مشوق بازی کودکان باشد. باتوجه به فلسفه‌ی مفهوم و ماهیت بنیادین حق بر بازی کودکان و آثار و تبعاتی که عدم رعایت آن در پیش دارد، توجه به این حق را به ضرورتی انکارناپذیر بدل نموده است و دولت‌ها باید باتوجه به کنوانسیون حقوق کودک و با به رسمیت شناختن و احترام به آن در جهت ارتقا و پیشبرد این حق بکوشند و با فراهم آوردن امکانات مناسب در فضاهای متعدد، اجرای آن را تحقق بخشند. و آگاهی‌رسانی و آموزش در جهت بازی‌های اصولی و هدفمند و جلوگیری از ترویج بازی‌های خشونت آمیز را در دستور کار قرار دهند و بر روند آن نظارت داشته باشند.

می‌بایست خاطر نشان کرد که تکنولوژی بیشتر از این که ذاتاً فناورانه باشد، ماهیتی اخلاقی، فرهنگی و انسانی دارد و انسان به واسطه هیپنوتیزم عصر تکنولوژی از فروغی که جوهره وجودی اوست، دور شده است. البته تکنولوژی به خودی خود مخرب نیست و نحوه استفاده از آن است که بسیار مهم است و عدم توجه به اخلاق در مواجهه با تکنولوژی در عصر حاضر سبب خلق پلتفرم‌ها و خدماتی از فناوری‌های هوش مصنوعی شده است که خارج از اراده و کنترل بشر است و در آینده‌ای نه چندان دور و با ادامه این روند شاهد شکل‌گیری نظم‌نوینی در اجتماع بشری خواهیم بود که در روش مواجهه با جامعه و قانون اثرگذار خواهد بود.

منابع

۱-Yolanda (Linda) Reid Chassiakos; Jenny Radesky، Dimitri Christakis، Megan A. Moreno.(۲۰۱۶).Corinn Cross and COUNCIL ON COMMUNICATIONS AND MEDIA، Children and Adolescents and Digital Media.

۲-Ebrahimi, Zahra; Musharraf Javadi, Zahra. (۲۰۱۸). The principles governing the child's right to health in the international human rights system. Children's Rights Quarterly, No. (۴), pp. ۱۱۵-۱۴۰. [In Persian]

۳-General comment on children's rights in relation to the digital environment (۲۰۲۱)، No.۲۵.

۴-General comment on the right of the child to be heard (۲۰۰۹)، No.۱۲.

۵-General comment on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (۲۰۱۳)، No.۱۴ (art. ۳، para.۱).

۶-Hedayati, Vahid. The general duties of the governments in the general interpretation No. (۲۰۲۱) ۲۵ of the Committee on the Rights of the Child regarding the rights of children in the digital environment (۱۴۰۰). Specialized legal and political discussion forum of the United Nations Iranian Studies Association. [In Persian]

۷-Hosseini, Hale; Jewel, decorated. (۲۰۱۹). Criminal protection of children against abuse in cyberspace in Iranian and British laws and international documents. Legal Research Journal, ۳(۱۹), pp. ۱۰۷-۱۳۲. [In Persian]

۸-Hosseini, Mohammad Reza. (۲۰۱۸). The responsibility of governments and mechanisms to protect children's rights in cyberspace. Children's Rights Quarterly, No. (۴), pp. ۳۲-۵۹. [In Persian]

۹-Ismaili, Mohsen. (۲۰۱۸). Children's rights against the media. Family Studies, No. (۲۱), pp. ۱۱۵-۱۲۹. [In Persian]

۱۰-Jalalian, Askar. (۲۰۲۰). Children's right to a healthy environment in international documents (selected documents). Journal of International Legal Research, No. ۵(۵۳), pp. ۴۰۱۹-۴۰۱. [In Persian]

۱۱-Kazemi, Seyyed Ali. (۲۰۱۴). Selection of international documents, children's rights. First edition. Tehran: Khorsandi Publications. [In Persian]

۱۲-Mazlounzadeh, Amina; Jamalzadeh, Abdolreza, Shahabi, Roghieh. (۲۰۲۰). Principles related to children's rights in the digital environment. Scientific Quarterly of Economic Jurisprudence Studies, ۴ (۳), pp. ۳۵-۵۶. [In Persian]

۱۳-Michael Follett ,The right of the child to play: from conception to implementation, International Journal of Play, ۲۰۲۴: ۱۷-۲۹.

۱۴-Naomi Lott (۲۰۲۴), Exploring children's right to play through the lens of Human Rights, Research project based in the United Kingdom and Tanzania, Oxford Law Journal.

۱۵-Naomi Lott, The Right of the Child to Play (Routledge Research in Human Rights Law), Routledge; 1st edition, ۲۰۲۳.

۱۶-Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children ,child prostitution and child pornography.

۱۷-Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict.

۱۸-Safarinia, Mehzad. (۱۴۰۱). Children's right to access cyberspace from the point of view of domestic and international law. Laws of new technologies, ۳(۵), pp. ۱۸۳-۱۹۶. [In Persian]

۱۹-Salami, Shahram, Zare Esfidani, Zahra, Hosni, Sahar, Motamednejad, Roya. (۱۴۰۱). The right to children's mental health in cyberspace in the light of Iran's legal system, Islam and international human rights documents. Research Journal of Islamic Law, No. ۳(۵۵), pp. ۱۳۱-۱۵۹. [In Persian]

۲۰-Seyed Naseri, Mohammad Mehdi; Darvishi, Sina. (۱۴۰۲). Protection of children's rights in international armed conflicts from the perspective of international humanitarian law. Scientific Journal of Law and Modern Studies, ۳ (۴), pp. ۱۳۱. [In Persian]

۲۱-Shariati, Maryam; Zamanian, Masoumeh, Khalili, Milad. (۱۴۰۰). The publication of children's images in the virtual space and its effect on their pre-puberty personality development in the light of Iranian law and international regulations, Journal of Modern Law and Studies, ۱(۲), pp. ۳۱-۶۴. [In Persian]

۲۲-Stoilova 'Mariya; Livingston 'Sonia; Khazbak 'Rana. (۲۰۲۱). Investigating Risks and Opportunities for Children in a Digital World: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes ' Innocenti Discussion Papers 'no. ۲۰۲۰-۰۳ 'UNICEF Office of Research - Innocenti 'Florence.

۲۳-Thuraisingham B.(۲۰۱۰). Protecting Our Children In Cyberspace 'Dallas 'TX .

۲۴-Totunchian, Mehri; Rich, Mina. (۲۰۱۹). The right to family life of children in the light of the human rights system. Children's Rights Quarterly, No. (۷), pp. ۱۰۵-۱۲۳. [In Persian]

۲۵-Unicef (۲۰۱۷). Children in a digital world 'THE STATE OF THE WORLD'S CHILDREN.

The Child's Right to Play and Have Fun in Virtual Space as a Fundamental Human Right in the Light of Sigmund Freud's Theory

Mohammad Mahdi Seyed Naseri^۱ / Yeganeh Soufia^۲

Article Number: JHVMN-۲۴۰۱-۱۱۸۹

Abstract

A child's right to play can be considered a forgotten right. Despite the fact that it is one of the most important examples of children's fundamental rights, less attention has been paid to its fundamental nature. The spiritual philosophy of the desire to play has been established in children since the beginning of creation, and the right to play is not an optional and surplus right, but is one of the basic and inalienable rights, and special attention should be paid to it, because it causes children to grow and flourish. becomes On the other hand, ignoring it leads to irreparable damages and taking it away from examples of violation of children's rights. According to Article ۳۱ of the Convention on the Rights of the Child, the cultural and artistic dimensions, including all the fields that provide entertainment and relaxation and, as a result, the development of creativity suitable for the child, are mentioned, and the member states are obliged to respect and provide and develop such They have been right. The current research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of the type of research, which is collected and analyzed by using library resources and examining a wide range of documents and procedures and other research works. have been According to the philosophy of the concept and the fundamental nature of this right and its effects on the physical and mental health of children and the consequences of not complying with it, attention to this right has become an undeniable necessity and States should recognize and respect it. To promote and advance this right in the offline and online space and realize its implementation by providing suitable facilities in various spaces. and to put awareness and training in the direction of principled and purposeful games and prevent the promotion of violent games on the agenda and monitor its process.

Keywords: Children's Rights, Right to Play, Freud, Human Rights, Virtual Space.

^۱. PhD in International Law, Department of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Dubai, UAE / sm.snaseri@gmail.com (Corresponding Author)

^۲. Master's student in International Law, Department of Law, Islamic Azad University, Tehran Branch, Tehran, Iran/ yeganehsoufia@gmail.com

